

Universitäts- und Landesbibliothek Bonn

**Nor juġa kês darov yaraĵ kam Yišoġut'iink' anc'eal
žamanakac'**

Vienna, 1909

Abschnitt

urn:nbn:de:hbz:5:1-72601

յետ պահելոյ համար, լաւ է մանկան զգուշացնել եւ խրատել քան ի զուր անոտիապաշտական սարսափ ձգել նորա սրտի մէջ: Օրինակի համար, լաւ է ասել որ եթէ ջրհորի մօտ երթայ, վտանգ կայ, որ անկանի նորա մէջ եւ խեղդուի, քան ասել թէ սատանայ կայ անդ: Լաւ է ասել, եթէ տանիքն ելանէ կարելի է վայր անկանի եւ փնասուի կամ մեռանէ, քան ասել չար ոգիք կան անդ, եւ իւրն կ'ըմբռնեն կը տանեն ի բաց: Այսպիսով մանկան միտքն եւ դատողութիւնն կը սկսանի բացուել եւ տարած ծուել, եւ իւր շրջակայ իրաց իսկ պատճառն եւ հետեւանքն կը կարողանայ հասկանալ եւ կը զարգանայ արիասիրտ, մեծահոգի եւ անոտիապաշտութիւնից ազատ մարդ մի:

ԲԱԼՈՒԼ ԵՆ ՕՐՕՐՈՅ

Այսչափն բարոյականի մասին էր: Երաժիշտ մանկանց Ֆիզիզական զարգացումն եւս կցորդուած ունէր իւր հետ սովորութիւնք ինչ, որոց փնասակար հետեւանքն առաւել թշուառ եւ աւաղելի էին քան առաջնոյն: Բանգի բարոյական թերութիւնք, դեռեւս հնար կայ ուսմամբ, փորձով, օրինակով, եւ բանականութեան լուսով կամ բառնալ կամ գոնէ մեղմացնել, բայց Ֆիզիզականն ոչ: Երկու էին այս սովորութիւնքն, կամ յաւել լաւ է ասել միջոցքն զորս սովորութիւնը կը գործադրէր անացեալ ցաւալի հետեւանքն յառաջ բերել: Սոքա էին մին բալուլ, միւս օրօրոցն: Բալուլ ամէն ջուղայեցի գիտէ ինչ կը նշանակէ, բայց չգիտացողն համար, համառօտիւ միայն այսչափ բաւական է ասել, որ սովորութիւն էր նորաժին երեխային, ապա, մինչ մի տարի կամ յաւել, արթուն ժամանակումն

Թէ ձմեռն թէ ամառ, փաթուծել պարանոցից ի վայր, խոշոր եռանկիւնի կտաւով մի, մանկան կռներն եւս փակուած կը մնային այս փաթուծի մէջ, եւ այնպէս կը պնդէին փաթուծն, որ երեսայն կը նմանէր մի պատանած դիոյ, եւ եթէ ոտքիցն բռնէիր փայտի կոճեղ նման ցից կը մնէր ձեռքում: Բալուն կամ բալենն այս էր, այլ որովհետեւ սորա վնասակար հետեւանքն մի եւ նոյն էր որպէս օրորոցինն, երկուքի վերայ միասին խօսելով բաւական կը համարուի:

Ջուղայեցի ընթերցողն Կուցէ պէտք է ասէ, այս մարդն ի՞նչ է գնում խօսի, ի՞նչ է եկած խելքումն, օրորոցն վնասակար բան համարել: Օրորոցն՝ որոյ անունն հարիւրաւոր տարիքներից հետ կը յիշուի, որ ամէն երեսայի համար, սերնդից առ սերունդ գործ է դրուած մինչ ցայսօր, որ երեսայի ամենայարմար ննջարանն եւ գրգարանն է, եւ ի՞նչպէս հնար է մի երեսայի զարգացնել առանց օրորոցի: Դիմ նուաստութիւնն եւս գիտէ որ բազմադարեան եւ հին լինելոյ համար բարի պէտք է համարուի արդեօք: Եւ երկրորդ թէ բոլոր օրորոցներն մի եւ նոյն են եղած ձեռով եւ գործածութեամբ, որպէս Ջուղայինն: Ես իմ տեսածի եւ իմ փորձոյ վերայ կը խօսեմ, եւ կը թողում ընթերցողի դատողութեանն արժէք դնել այնմ կամ զրաբանութիւն համարել, որպէս եւ կամք իցեն իւրն:

Դիմ տեսած օրորոցն — երկնչիմ թէ չպիտի փոխուած լինի դեռ — փոքրիկ մահճի ձեւ ունէր իբր երեք կամ չորս ոտնաչափ երկայն, մի եւ կէս ոտնաչափ — կամ փոքր յաւել — լայն եւ երկու ոտնաչափ գետնից բարձր: Մնարի, նոյնպէս եւ սնարի հակառակ կողմից, լայնութեան երկու եղբրքիցն կը բարձրանային իբր երեք ոտնաչափ բարձրութեամբ երկու կամարաձեւ շրջանակք, յաւել որ-

պէս զարդ, եւ ճախարակեայ ձող մի օրօրոցի երկայնու-
թեամբ կը տարածուէր մի շրջանակի վերին կողմից առ
միւսն, եւ բեւեռած էր նոցա վերայ: Օրօրոցի չորս ոտքն
հաստատած էին երկու կողմից, երկու կէս գլանաձեւ տախ-
տակաց վերայ եւ հետեւապէս օրօրոցն այս գլանաց վերայ
լինելով, փոքր մի մղումն գտանելով կը սկսանէր շարժիլ
կամ օրօրիլ: Անկողինն կամ երեխայի ննջելոյ տեղին, եր-
կու կողմից անպատսպար էր, այսինքն վանդակ կամ եզերք
չունէր, որ մանկանն պահպանէր վայր գլորուելից, եւ այս
պատճառաւ, մի ոտնաչափ լայնութեամբ թանձր կտաւից
կաղմեալ երկու երկայն երիզներ կային, որոց մի ծայրն օրօ-
րոցի մի կողմում էր կապուած, եւ միւս արձակ ծայրն կը
տարածուէր երեխայի վերայով, մինչ միւս կողմն եւ երբ
հարկաւոր լինէր մի եւ նոյնպէս կը կապուէր այդ կողմում:
Այս երիզքն կապանք կը կոչուէին — եւ յիշուի որ կա-
պանք էին — եւ մին կ'անցանէր երեխայի ուսերի վերնով
մինչ փորի մօտ, եւ միւսն փորից մինչ ոտքերի մօտ: Հա-
մառօտ նկարագրելով, այսպիսի մի գործիք էր ահա օրօ-
րոցն, խղճիկ մանկանց համար չարչարանաց եւ մեծամեծ
մնասուց գործիք, որպէս ահա կը տեսնենք: Երեխայն որ,
որպէս ասացաւ, մինչ արթուն էր բոլոր ժամանակն բա-
լուլի մէջ էր բանտարկած, եւ կարող էր ոչ կռներն
շարժել, ոչ փոքրիկ ձեռքն եւ ոտն, ննջելոյ ժամանակում
բալուլից կը հանուէր եւ անմիջապէս կը դնուէր օրօրոցի
վերայ, առանց ժամ մի գոնէ ազատութիւն տալոյ որ իւր
թմրեալ անդամքն փոքր մի շարժէր: Եր տեսնիր որ խղճիկ
անլեզու արարածն կճմոտայր, կռներն կը բարձրացներ,
ոտքերն կը ձգձգէր, եւ ամէն շարժմամբ ցոյց կը տայր որ
իւր դալար մարմին թմրած եւ վշտացած էր բալուլի կա-
պանքիցն, բայց մայրն որպէս թէ անզգայ նորա անխօս ա-

ղաջանացն, քանի մի համբուրիւ, օրօրոցի վերայ դնուելոյն պէս, երկու երկուքն կամ կապանքն կը քարշէր նորա վերայ մնի ներքոյ վաստակած եւ ցաւած կռներն կը դնուէին, եւ միւսի ներքոյ ծնկներն եւ սրունքն, եւ կապանքի ծայրերն առ իւր կողմն բերելով կը պնդէր օրօրոցի ստորին մասում: Տեսած եմ որ մայրն իւր ոտն դէմ դնելով օրօրոցին կը զէր կապանքն որքան ուժով որ կարող էր, խեղճ կիներն անգիտութեամբ կարծելով որ այսու կը պաշտպանի մանկան վայր գլորուելից, բայց երեխայի երեսն կը սկսէր կապտիլ արեան շրջանն կապ գալով: Երեխայն կը լայր, կճէր սաստիկ, մայրն կը շփոթուէր, «վայ ինձ, ինչ է եղել երեխիս», կ'ասէր, կը ջանայ դիեցուցանելով դադարացնել նորան, բայց երեխայն յաւել կը ճէր, եւ ի վերջոյ այնչափ կը ճէր մինչ մայրն օրօրոցից առնոյր, կամ կը թմրէր կը մնայր այնպէս տագնապի մէջ: Այս բաւական չէր, մանկան աղաղակն եւ ճիչն դադարեցնելոյ համար, միւս միջոցն էր դըկը դըկ, դըկը դըկ օրօրոցն օրօրեւն, սաստկացնելով օրօրն ճչելոյ սաստկութեան հետ, եւ խղճիկ արարածն ինչ անմարս կաթն որ ունէր ստամոքում, այս շարժմունքից կը սկսէր փսխել: Եթէ սոյն օրօրոցն, եւ նոցա գործածութեան եղանակն կը տեսէ դեռ եւս, թող մայր մի, իւր հինգ կամ վեց տարեկան մանկանն, որ խօսել է կարող, եւ որոյ անդամքն յաւել պինդ են քան նորածին երեխայինն, դնէ օրօրոցի մէջ, եւ կապանքն լաւ զնելով սկսանի օրօրել կէս ժամ միայն, եւ կը տեսնէ թէ ի՞նչ աղաղակ կը բարձրանայ, եւ ինչպէս կ'աղերսէ մանուկն որ փրկէ իւրն այն պատուհասից, եւ յետ փրկուելոյն ինչպէս կը դանտէ որ մարմինն բոլորն կը ցաւէ եւ գլուխն կը պտոյտքէ: Դժուարին չէ երեւակայել նաեւ, որ մի հասակաւոր մարդոյ անգամ կռներն եթէ մարմնոյ հետ պինդ

կապուի, նոյնպէս եւ ոտքն միմեանց հետ, որ բնաւ շար-
 ժեւ կարելի չլինի, այդպէս ժամ մի մնալն ինչ կը նշա-
 նակէ։ Բայց նմանութիւնն յաւել ճիշդ լինելոյ համար,
 թող դարդակ ստամոքում ջուր ըմպած լինի, եւ մի բա-
 րեսիրտ անձն նորան անդադար մի կողմից միւս կողմն շարժէ,
 ինձ թուի, եթէ ամենաբարի քրիստոնեայ իսկ լինի այդ
 անձն, այնպէս բառեր կը սկսէ գործ դնել, որ պարկեշտ
 ականջաց համար չպիտի յարմար լինին։ Եթէ զարգացեալ
 պինդ անդամոց համար այդպէս չարչարանք է այն, ուրեմն
 խղճիկ անլեզու երեխայից համար ինչ պէտք է լինէր, որոյ
 դալար, փափուկ, դիւրաթեք, դիւրաբեկ մարմինն, եւ կա-
 կուղ ոսկերքն, օր ի քսան եւ չորս ժամուց՝ գրեթէ
 քսանի միջոցում, բանտարկուած, կապած կը մնային կամ
 բալլի կամ օրօրոցի մէջ։ Մի նորաբոյս տունկ յաւել լաւ
 կ'աճէ, որպէս փորձով գիտեմք, երբ ազատ է ամէն ար-
 գելքից եւ սեղմունքից, եւ կը կարողանայ տարածել ա-
 զատօրէն իւր ոստքն օդոյ մէջ։ Թող ո՞ր եւ իցէ ճնշումն
 վերայ գայ դալար տնկոյն, եւ ահա կը վնասուէ, ոչ միայն
 իսկոյն զարգացում կը նուազէ, այլ եւ բնականից արտա-
 քոյ կամ թեք կամ այլ որ ոք անկատարութեամբ կը
 մեծանայ։ Փոքրիկ երեխայք մի թէ նորաբոյս դալար ծաղ-
 կանց կամ տնկոց նման չեն, եւ հարկաւոր չէ միթէ
 նոցա գողտրիկ թարմ անդամոցն եւս նոյն ազատութիւնն
 տալ։ Այլ քաղաքակիրթ երկիրներում ես տեսած չեմ
 բնաւ բալուլ կամ օրօրոց, եւ կարծեմ կը զարմանան լսել
 որ այսպիսի չարչարանաց գործիք կը գտանուին ուրեք եր-
 բեք։ Ընդհակառակն սովորութիւն է նորածին մանկանց
 բնաւին՝ բոլորովին ամէն սեղմունքից ազատ պահել։ Լայն
 եւ թեթեւ զգեստ կը հագցնեն որ ազատօրէն բոլոր ան-
 դամքն կարողանան շարժել։ Արթուն ժամանակում թէ

մօր ծնկաց եւ թէ իւր փոքրիկ վանդակապատ անկողնոյ վերայ կայ արձակ եւ ազատ, իւր փոքրիկ ոտքերովն աքա-
ցել օդում, կռներն շարժել եւ տատանել, եւ զու զու
առնելով լարել զայնս խնդալով առ մայրն: Նոյնպէս են
եւ ննջեալ ժամանակում, եւ մի բարեյարմար գործի կայ
նոցա համար զոր կը բանան մանկան վերայ, եւ այսու ա-
պահով կը մնայ նա ցրտից, ճանճից, մոծակից եւն: Այս
գործին շատ ընթերցողք տեսած պիտի լինին գուցէ, եւ
կազմելն ոչ մեծ ծախք ունի, ոչ դժուարին է: Կը նմանի
այն Զուղայու մոմած կտաւով ծածկեալ լապտերին, եթէ
երկայնութեան կիսոյ վերայ բաժանես զայն: Կամարաձեւ
երկաթի թելեր ունի որպէս լապտերն. այս թելերի ծայ-
րերն երկու կողմից եւս ժողոված են եւ սլաք մի կ'անցանէ
նոցա մէջ, որոյ վերայ կը բացուին կամ կը խնուին: Բաց
ժամանակում կը նմանէ այն որպէս ասացաւ կէս լապտերի,
բայց յաւել բարձր եւ լայն, եւ ոչ լապտերի չափ երկայն:
Ծածկուած են շղարշեայ, կամ թօռնի նման փոքրիկ ծա-
կոտկէն պաստառով, օղախաղացութեան համար, եւ երե-
խայն կը մնայ սորա ներքոյ թէ մահճում, թէ գետնոյ
վերայ: Զերմ պահելոյ համար, ծածկոյթն եւս մանկան
մարմնոյ վերայ չէ ձգուել, այլ սորա վերայ, եւ միանգա-
մայն ապահով կը ննջէ երեխայն որպէս մի փոքրիկ սենեկի
մէջ, ազատ եւ առանց ո՞ր եւ իցէ ծանրութիւն կամ
ճնշումն ունելոյ մարմնոյ վերայ:

Բայց մինչ այսչափ, խօսքս միայն բալլե եւ օրօրօցի
չարչարանաց եւ անհանգստութեան վերայ էր, զոր այս
երկու գործիքն կը պատճառէին խղճիկ մանկանց, եւ որ-
պէս սովորութիւն էր ասել «կը մեծանայ կը մոռանայ»,
եւ կը մոռանայր իսկ, բայց փնասն միայն այսչափ չէր, այլ
այս բանից կը հետեւեն վտանգներ եւ մշտական վիշտ եւ

տարարախտութիւնք զորս մոռանալն անհնար էր: Զուղայում իմ տեսածով կարծեմ երկու հազար հինգ հարիւր — գուցէ դեռ պակաս — յաւել Հայք չկային եւ այս երկու հազար հինգ հարիւր հոգւոց մէջ, կարող եմ ստուգիւ ասել, որ քսանից յաւել եւ ոչ պակաս արատաւոր անձինք կային, այսինքն խեղանդամք, կաղք, ապշամիտք, պարանոցով կարկամեալք, անդամալոյծք, եւն, որ յերեխայական հասակէ այսպէս մեծացած էին: Սոքա ժամանակակիցք էին, եւ մեծ մասին անուանքն կարող եմ յիշել: Թողնելով քրիստոնեայ լուսաւորեալ ազգերն, որ ի հարկէ փափուկ եւ յաւել կատարեալ կենցաւարութեան ձեւ ունին, օրինակ կ'առնումք Հնդկաստանի երկրական բնակիչքն: Սոքա մէջ որպէս կանոնաւոր շնչագրութիւնքն — զոր կառավարութիւնն ժամանակ առժամանակ կը կատարէ — կը ցուցանեն որ հաւասարաբաժին թուով, հինգ հազարի մէջ հազիւ թէ այդպէս արատաւոր մի կայ: Սոքա ընդհանրի ապրելոյ ձեւն շատ — յոյժ շատ ստոր է քան Զուղայեցւոց ապրելոյ ձեւն էր: Եւ յայտնի ընտանիք այնչափ անխնամ, անփոյթ եւ բազմիցս անպատասպար ձեւով կ'ապրեն, զոր մի Զուղայեցի տեսանէր կը զարմնայր, բայց օրական հազարաւոր անձանց հանդիպելով, հազիւ երբեք այսպիսի արատաւոր կը տեսնուի սոքա մէջ: Ի հարկէ խօսքս այնպէս արատաւորաց վերայ չէ, որ փնասու կամ վտանգի են հանդիպած մանկական հասակից յետոյ, այլ նոցա վերայ է միայն, զոր ի Զուղայ սովոր էին ասել «մօրից այդպէս ծնուած է»: Ուրեմն լինչպէս է՞ արդեօք, որ այսպէս միլիոնաւոր ազգի մէջ մօրից ծնուած արատաւորն այսպէս սակաւ է, կամ կարելի է ասել հազիւ թէ կայ, մինչդեռ Զուղայու այսչափ փոքրաթիւ խմբի միջում, հազարի մէջ մերձ

տասն հոգի կային: Կալիաթայու ծնեալ Հայ մի, անգամ
մի այս հարցն ձգեց ինձ, թէ ընդէր էր որ Զուղայեցւոց
այդչափ սակաւաթիւ խմբի մէջ, այդքան արատաւորք
կային, որչափ ինքն էր տեսած Կալիաթայում: Առ ժամն
չկարողացայ իմանալ թէ ինչ պատասխանի տալ այս հարց-
մանն, բայց բաւական աչքերս բացուեց ապա, այդ տար-
օրինակ խնդրոյ վերաբերութեամբ, եւ ես եւս սկսայ զար-
մանալ թէ իսկապէս ընդէր էր այս, մինչդեռ Հնդկա-
հայոց մէջ, մի հատ եւս չկայր, եւ նոցա թիւն Զուղայե-
ցւոց կիսով չափ թուից պակաս չէր: Այլ յետոյ փորձով
լաւ իմացայ «ընդէրն»: Եւ թիւ ո՞վ կուզի զըստանու-
թիւն կարծէ իմ ասութիւնն, այլ խոհական մտածողն
չկարէ ուրանալ, որ մասամբ գուցէ ծնուցչաց անկրթու-
թիւնն էր, այլ զլիաւորապէս բալուշն եւ օրօրօցն էին այս
փնասուց պատճառն, որ մի մարդոյ իւր բոլոր կենաց մէջ
արատաւոր կը թողնէին: Սորա գրիչն ի տարաբախտու-
թիւն իւր մի ոտքով կաղ է: Կը յիշեմ որ մանկութեանս
ժամանակում խաղընկերքս կը ծիծաղէին իմ վերայ, թէ եւ
չգիտէի ընդէր, քանզի բարեբախտապէս ցաւ չգտալով, լուր
եւս չունէի իմ արատաւորութեան մասին: Երբ փոքր մի
զարգացայ, եւ հասու եղայ այնմ, լսեցի որ այդպէս ծնած
եմ, եւ այդպէս եւս կը կարծէի ապա բոլոր ժամանակ,
միայն անհրաժեշտ տարաբախտութիւն մի համարելով զայն:
Բայց քանի ամօք յառաջ դէպ լինելով ինձ մի երեւելի
բժշկի մօտ երթալ վասն հիւանդութեան ինչ, նա եւս
հարցրեց ինձ թէ ինչ պատճառաւ կաղ կը շրջէի, եւ իմ
հաւատացածն յայտնեցի նորան ի հարկէ, ասելով «մօրից
այսպէս ծնած եմ»: Բժիշկն ծիծաղեց, հազիւ կարելի է
այդ, ասաց նա, պէտք է որ փնասու հանդիպած լինիս, եւ
պատուիրելով որ ընկողմանիմ մահճի վերայ, քննեց արա-

տաւոր ոտս, եւ ձեռս տանելով դրեց ազգեր կամ ծնկանս
 ոսկեր վերին ծայրի վերայ, տես, ասաց, այս ոսկեր ծայրն
 որ դուրս կը ցցուէ չափտի այսպէս լինի, իւր տեղից դուրս է
 անկեալ, որ երեխայութեանդ ժամանակում պէտք է պա-
 տահած լինի, անդգուշութեամբ որ ոք ճնշումն տալով
 նմին, եւ այդպէս մնալով ոսկեր բնական տեղն մտով
 լլուած է եւ մի ոտնդ կարճ է մնացած: Եթէ դեռ ման-
 կական հասակում լինէիր, ասաց, կարելի կը լինէր ոսկրն
 իւր տեղն ձգել, եւ կաղութիւնդ իսկոյն կը բարձուէր,
 բայց այժմ փորձելն դժուարին եւ ցաւալի կը լինի: Կարճ
 ասելով նորածին ժամանակումս «ղալչաղս», դուրս էր ըն-
 կած, եւ ոչ ոք խնացած էր քանի կացութիւնն, եւ ցաւն
 եւ լացն եւ ճիչն, որ ի հարկէ, պիտի հետեւեալ լինի
 այնմ, խեղճ ծնողքս անխափան այլ պատճառի պէտք է
 տուած լինեն, քան բուն պատճառին: Այն չէր, որ ես
 տեղեակ չէի, յառաջ քան բժշկի յայտնելն, որ ասացեալ
 ցից ոսկրն աւելորդ բան մի էր այդ տեղում, լաւ գիտէի
 քանզի միւս ծունկնս այդպէս չէր, բայց ի հարկէ կը կար-
 ծէի, որպէս լսած էի, թէ այդպէս ծնեալ եմ: Ահա
 եթէ օրօրոցի կամ բայլի դառն կապանաց եւ փաթութի
 ճնշումն չէր պատճառած զայս, չգիտեմ թէ այլ ինչ
 պիտի պատճառած լինէր: Եւ բոլոր իմանման կամ միւս
 արատաւորք եթէ իւրեանց տարաբախտութեան յանցանքն
 վեր երկու չարչարանաց եւ վտանգի գործեաց վերայ դնեն,
 սխալ չեն լինել: Բայց թող ասենք թէ բոլորի պատճառն
 սոքա չեն, եթէ սակաւուց պատճառ եւս լինեն, բաւական
 չէ՞ այդ, օրօրոցն եւ բայլուն տարտարոս ուղարկել յաւի-
 տեան: Միայն մի մարդոյ բոլոր կեանքն թշուառացնել,
 կային քանզի շատ ողորմելի թշուառք եւս ասացեալ
 դժբախտ արատաւորաց մէջ, փոքր բան է: Եւ մի ծնող

չպիտի արդեօք զարհուրի, որ իւր երեխայի կեանքն, կարելի է, թէ ինքն իւր ձեռամբ յաւիտեան ապերժանիկ առնէ, առանց իմանալոյ: Յետոյ ո՞վ կարող է ասել, թէ շատ երեխայք իւրեանց կեանքն եւս զոհ չեն տուած այս անիրաւ սովորութեանն: Եթէ նոցա արտաքին անդամքն այդպէս թարմ եւ դիւրամիաս են, որքան առաւել փափուկ նոցա ներքին կենսական գործարանքն պէտք է լինին, եւ այդպէս կապանքներով խղճերին սեղմել եւ ճնշելն չկարէ միթէ նոցա արեան շրջանն կապ տալ, կամ աղիքն կտրել, կամ սրտի շարժումն դադարեցնել, եւ կամ այլ այսպիսի մահացու փնասներ պատճառել: Կը յիշեմ որ շատ անգամ լսած եմ, որ կ'ասէին այս ինչ մանուկ «երեխայութիւն» էր գտել եւ մեռաւ: «Երեխայութիւնն» կը նշանակէր յանկարծակի ջղաց ձգձգումն, մանկան երեսն կապտելն եւ մահ:

Պատուելի ջուղայեցի մայր, քո նախնիքն անգիտութեամբ արարին ինչ որ արարին, եւ հաւաստի եմ դառնութեամբ պիտի լային, եթէ իմանային որ բնաւ իւրեանց զաւակաց, փոշատեսակ իսկ, թշուառութեան պատճառ էին եղած, թող թէ մահուան: Բայց դու որ գիտես զգուշացիր: Եթէ կը սիրես քո զաւակին — եւ ո՞վ է որ գիտէ յաւել գորովով սիրել քան ջուղայեցի մայր մի — եթէ կը փափաղես քո զաւակի կենաց երջանկութիւնն, եւ դեռ իմ յիշեալ օրօրոցն ունիս քո տան մէջ, առաջին անգամ թէյի ջուր պատրաստելում, խորտակիր, ջարդիր այն եւ վառիր, բալուլի եռանկիւնի կտաւն լուցկի շինելով առաջնոյն: Իրաւ որ լաւ ողջակէզ մի մատուցեալ կը լինես զաւակիդ երջանկութեան սեղանոյ վերայ: Թո՛ղ կայտռելով, թրթռալով, աքացելով, կռներն շարժելով ազատ եւ արձակ մնայ նորածին սիրելիդ, թող լոյս եւ օդ վայելէ միշտ, որչափ կարող է, մի' սեղմել նորա մարմինն սեւիցէ եղանակաւ, եւ

կը տեսնես կ'աճէ կը զօրանայ նա, յաւել զուարթ, յաւել յաղթանդամ, յաւել առողջ եւ ամէն արատից եւ վշտից ազատ: Եթէ օրօրոց կ'ուզես, գոնէ այդ տեսակն գործածիր, որ ճօճկի նման երկու կողմի կախ է եւ եզերք կամ վանդակ ունի շուրջն, եւ երեսայն չկարէ վայր անկանել, եւ կապանաց հարկաւորութիւն չկայ: Սորա շարժումն օրօրոցի նման անհանգստարար եւ ֆնասակար չէ: Թող երեսայն ազատ արձակ թաւալի նորա մէջ: Մայիւր նորան մինչ ժպտելով կը ձայնէ, փոքրիկ կռներն կը լարէ առ քեզ, եւ ուրախացիր, եւ խղճա՛ այն տարաբախտ մանկանց վերայ, որ փոխանակ այդպէս ազատութիւն վայելելոյ, կապանաց մէջ կը մնային:

Հ Ա Ր Ս Ա Ն Ի Ք

Հարսանեաց՝ ընդհանրապէս, նախ կը կարապետէր նշանադրութիւնն, որ երբեմն հարսանիքից քանի մի ամսով յառաջ տեղի կ'առնոյր, եւ երբեմն քանի մի օրով յառաջ: Նշանադրողն եւ նշանադրելին, այսինքն, պատանին եւ օրիորդն, որք կամէին ամուսնանալ, շատ փոքր ձայն ունէին, եւ բանն բոլորովին նոցա ծնողաց կամքից էր կախուած: Եւ երբ երկու կողմից ընդունելութիւն լինէր, նշանադրութեան օրն կ'որոշուէր: Պէտք է ասեմ ի պատիւ Ջուղայեցւոց, որ ամուսնութեան խնդրոյ մէջ դրամոյ անուն եւ սակարկութիւն չկայր, որպէս շատ այլ տեղում սովորութիւն է, նա իսկ Հայոց մէջ, ուր փեսայի կամ հարսի կողմից այսչափ կամ այնչափ դրամ պէտքայ միջոց դան նշանադրութեան հաստատման հետ: Այս շատ լաւ էր, բայց երկու գործողացն, սոյն նոցա կենաց ամենակարեւոր դերի մէջ, միանգամայն չէզոք թողնելն, եւ նոցա